

Fiets- en wandelroute kunst & cultuur

Elden

Fiets- en wandelroute kunst en cultuur

Elden

Elden wordt door de inwoners van Elden, zeker de ouderen, een dorp genoemd. Dat is minder vreemd dan het lijkt, want tot midden jaren zestig was Elden ook een dorp en pas in 1966 werd het officieel een wijk van Arnhem. Rond 1800 hoorde Elden bij Huissen, waarna het in 1813 een zelfstandige gemeente werd. Vervolgens ging het vanaf 1818 als zelfstandige gemeente op in de gemeente Elst om bijna 150 jaar later, in 1966, geannexeerd te worden door Arnhem. Nu is het dus een van de wijken van de gemeente Arnhem, hoewel de plaatsnaamborden bij binnenkomst in Elden anders doen vermoeden. Op die borden staat nl. de tekst 'Elden gem. Arnhem'. De Arnhemse wijk Schaarsbergen heeft dezelfde status als Elden en heeft aan haar grenzen ook eigen plaatsnaamborden.

Elden heeft, weliswaar niet officieel erkend, sinds 1987 een eigen dorpswapen. Bij diverse woningen in Elden is dit dorpswapen op de gevel aangebracht. Het uit vier kwartieren (blokken) bestaande wapen is een combinatie van de wapens van de gemeenten waartoe Elden in het verleden heeft behoord. Een zwaan verwijzend naar Huissen, een tweekoppige adelaar als verwijzing naar Arnhem, drie fruitboompjes als verwijzing naar de Eldense fruitteelt (en naar de tijd dat Elden een zelfstandige gemeente was) en als verwijzing naar Elst de drie afbeeldingen die in dat gemeentewapen zijn verwerkt (een kruis, een leeuw en een bootje). Het Eldense wapen wordt vervolgens, als symbool voor de Nederrijn, doorsneden door een golvende lijn.

Fiets- en wandelroute kunst en cultuur

Elden

Ook heeft Elden sinds 1992 een eigen vlag. Op de blauwe vlag zijn drie witte pruimenbomen afgebeeld als verwijzing naar de pruimensoort 'Eldense Blauwe'. Deze pruimensoort, met de Latijnse naam 'Prunus domestica President', is de trots van de inwoners van Elden en wordt ook wel 'Roggepruim' of 'Vilvoordse' of 'Pamelse datjes' genoemd.

Leuk weetje: De steunkleur van het voorliggende boekje is 'Eldens Blauw' (voor de kenners is dat 95% cyaan, 85% magenta, 0% geel en 0% zwart).

In Elden, dat officieel geen buurten kent, wonen ongeveer 2.900 personen op ongeveer 1.200 adressen. Bijna de helft van de woningen is gebouwd vóór 1970, ruim 10% is gebouwd tussen 1990 en 2000 en bijna 20% van de woningen is gebouwd na 2010. Heel opvallend is dat het aantal inwoners vanaf ongeveer 2010 is toegenomen met ruim een derde. Dit heeft natuurlijk veel te maken met de nieuwbouw op het terrein van de voormalige Intratuin, dat tegenwoordig 'De Tuin van Elden' heet.

Fiets- en wandelroute kunst en cultuur

Elden

Elden ligt ingeklemd tussen de Batavierenweg in het noorden, de Nijmeegseweg/A325 in het oosten, de Burgemeester Matsersingel in het zuiden en (weer) de Batavierenweg in het westen. Elden ligt ook ingebed tussen de Arnhemse wijken Vredenburg / Kronenburg, Rijkerswoerd, De Laar en Elderveld. Het grondgebied van deze tussen begin jaren zeventig en begin jaren negentig gebouwde wijken behoorde in het verleden toe aan Elden. Een oude grenspaal aan de Drielsedijk ter hoogte van het uit 1856 daterende Dijkmagazijn Elden is daar nog een stille getuige van. Die grenspaal is een gemeentelijk monument en staat op de voormalige grens tussen de (destijds) kadastrale gemeente Elden en de (destijds) kadastrale gemeente Driel. In 1966 werd het dus grondgebied van Arnhem, heel specifiek: grondgebied van de Arnhemse wijk Elderveld. Dat geldt eveneens voor het tegenover die grenspaal gelegen dijkmagazijn. En dat geldt bijvoorbeeld ook voor rijksmonument boerderij De Steenen Camer dat voorheen bij Elden hoorde, maar tegenwoordig bij Elderveld.

De Grift, de eerst gegraven trekvaart in Nederland werd in 1609 in gebruik genomen. Dit kanaal dwars door de Betuwe verbond de steden Arnhem en Nijmegen. Zowel voor goederen als voor personenvervoer was dit een belangrijke verbinding. Door verzanding rond 1740 kwam er een eind aan deze trekvaart. In het landschap is van de Grift nu nog maar weinig terug te vinden. In de bandijk bij Elden bevond zich een sluis in dit kanaal. Extreem hoogwater en ijsgang in 1711 heeft deze sluis verwoest. Bij deze dijkdoorbraak is de kolk 't Zwaantje in Elden ontstaan. Bijzonder is de ontdekking in de kolk van restanten van deze sluis door onderwaterarcheologen.

De routenummers 23 en 36 in het voorliggende boekje verwijzen naar de oude Grift.

In Elden bevinden zich een paar beeldbepalende gebouwen. Van oudsher zijn dat molen De Hoop en de Bonifatiuskerk, beide een rijksmonument. Vanaf de jaren vijftig is dat ook de Heilige Lucaskerk en vanaf de jaren negentig zijn dat stadion Gelredome, de thuisbasis van voetbalclub

Vitesse, en het voormalige hoofdkantoor van verzekeringsmaatschappij OHRA. De route voert je langs deze gebouwen, alsook langs het derde rijksmonument van Elden. Tevens komt de route langs een aantal gemeentelijke monumenten. Over deze gemeentelijke monumenten gesproken, het is opvallend hoeveel er daarvan zijn in Elden. In totaal kent het gebied vierentwintig gemeentelijke monumenten, waarvan er veertien in januari 2023 als zodanig zijn aangewezen. Er gaan stemmen op om van Elden een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht te maken, de verwachting is dat dit in 2025 gerealiseerd kan worden. Arnhem kent al wel zes rijksbeschermd stadsgezichten en twee gemeentelijk beschermd stadsgezichten. Maar een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht is nieuw voor Arnhem. Verder is het opvallend dat er veel 'eerste stenen' in Elden zijn. Het zijn er circa veertig, waarvan alleen al aan de Rijksweg-West minstens tien stuks en aan de Klapstraat minstens zeven stuks.

Rondom de Drielsedijk in het noorden van Elden, dit is net onder de Batavierenweg, zijn nog een paar kolken uit de 18e eeuw, alsook een gracht uit de tweede helft 19e eeuw, in het landschap bewaard gebleven.

- De oudste dateert uit 1711. Deze kolk heeft vier namen, t.w. Wiel bij het Zwaantje of Kolk van Knuiman of Kolk van de dames Dijkshoorn of Voorburgse Kolk. Aan de rand van de kolk ligt Huize

Voorburg, zie ook nummer 21 van deze route.

- In 1740 is bij een dijkdoorbraak de Kolk van Westerveld ontstaan. Pas een klein jaar later werd deze dijkdoorbraak tenietgedaan. In de route komen we na nummer 20 bijna langs deze kolk.
- Ten noorden van Huize Voorburg ligt een hoefijzervormige gracht, routenummer 21 ligt aan de rand ervan. Deze gracht is een overblijfsel van het hier gelegen Fort Elden. Dit fort was een onderdeel van de IJssellinie en in 1866 is men begonnen met de bouw ervan. Al binnen tien jaar werd het fort uit de functie ontheven en na mislukte verkoopopgingen werd het fort rond 1920 gesloopt. Wat restte was het terrein met de hoefijzervormige gracht, sinds 2000 een gemeentelijk monument.
- De Spiekerskolk is ook in 1740 ontstaan. Aan de rand van deze kolk bevindt zich (aan de Kleidijk) nog een uit 1798 daterend afwateringssluissje. Kolk en sluisje zijn beide in 2000 aangewezen als gemeentelijk monument en na routenummer 23 wordt er kort naar verwezen.

Geniet van deze kunst- en cultuurroute door Elden en laat je verrassen door de variatie en veelheid van kunst- en culturobjecten die je onderweg tegenkomt. Een paar objecten zijn in het Vitesse Museum. Wil je die bekijken, houd er dan rekening mee dat dit museum maar enkele uren per week open is. Kijk van tevoren op de website van Vitesse.

De start van de wandelroute (circa drie uur durend), die uiteraard ook per fiets (ruim een uur durend) kan worden afgelegd, is bij Ons Gebouw aan de Rijksweg-West 50, de thuisbasis van Dorpsvereniging Elden. Aan het eind van de route komen we ook weer terug op deze plek.

Tegenover Ons Gebouw zien we het dubbele woonhuis met de huisnummers 37 en 39. In huisnummer 37 is tegenwoordig een Thaise massagesalon gehuisvest. Wij kijken specifiek naar de zijgevel rechts van huisnummer 39.

Locatie: Rijksweg-West 50

Locatie: Rijksweg-West 39

Ons Gebouw (1955) is een complex dat van origine bestond uit een protestants-christelijke school met een jeugd- en verenigingscentrum. Tegenwoordig is het aan de Rijksweg-West gelegen deel in gebruik door Dorpsvereniging Elden, het pand heet dan ook 'Dorpshuis Ons Gebouw', en is het aan De Brink gelegen deel in particulier gebruik. Het in traditionele stijl gebouwde complex, inmiddels een gemeentelijk monument, is een ontwerp van architect J.G.A. Heineman uit Velp die o.a. ook de Paasbergkerk in Arnhem heeft ontworpen.

Art-nouveau tegeltableaus (1905) sieren de raambogen op de begane grond van de noordoostgevel van het pand Rijksweg-West 39. Dezelfde tegeltableaus in de raambogen van de zuidwestgevel (huisnummer 37) zijn niet meer aanwezig. De eerste steen (niet zichtbaar) van het pand werd in 1905 gelegd door de tienjarige Maria ter Horst, dochter van houthandelaar en eigenaar/bewoner van het pand Aalbert ter Horst. In originele staat had het dubbele woonhuis, een gemeentelijk monument, twee naast elkaar gelegen portieken. Tegenwoordig heeft de dubbele woning slechts één ingang aan de voorzijde, de andere ingang bevindt zich links van het gebouw.

Voor het huis staande vervolgen we onze weg naar links, richting de St. Jozefschool. Maar eerst stoppen we bij de volgende woning met huisnummer 35. De datering van het pand, 1905, staat nadrukkelijk in de top van de voorgevel. Rechts in de voorgevel bevindt zich op ooghoogte ook nog een bijzondere gevelsteen.

We gaan weer verder en passeren huisnummer 33. Het pand, een gemeentelijk monument naar ontwerp van architect H. van Remmen en met stijkenmerken van de Amsterdamse School, werd gebouwd in opdracht van de bekende Eldense schoolmeester J.G. Merx. Een eerste steen uit 1929 in de zijgevel rechts herinnert daar nog aan. Maar wij gaan naar de naastgelegen St. Jozefschool.

Locatie: Rijksweg-West 35

Eldense Blauwe (2022) is de tekst op een grijze betonnen gevelsteen die rechts tegen de gevel aan de voorzijde van het pand Rijksweg-West 35 is aangebracht. De onopvallende gevelsteen bevindt zich op circa twee meter hoogte en is gemaakt door kunstenaar JetjeBeton (pseudoniem van Jet Altenburg). De gevelsteen met in het midden een soort wapenschild met daarin drie pruimenbomen is een eerbetoon van de huidige bewoners van het uit 1905 daterende pand aan het bekende Eldense pruimenras, de Eldense Blauwe. In de inleiding wordt daar meer over verteld.

Locatie: Rijksweg-West 29

St. Jozefschool (een gemeentelijk monument) dateert in de basis uit 1921 en is een ontwerp in neorenaissance stijl van de Nijmeegse architect W.J. Haspels. De voorgevel van de R.K.-school had destijds een erg gesloten karakter, slechts de hoofdentree was daarin aangebracht met links en rechts daarboven in grote bakstenen vakken 'ANNO' en '1921'. Deze voorgevel werd tegelijkertijd met het herstel van de in WOII opgelopen schade in 1950 aangepast naar een ontwerp van architect E. Nijsten. Links en rechts van de entree werden toen twee grote raampartijen aangebracht. Ook werd de naam van de school verplaatst van de topgevel naar direct boven de entree. Nijsten was in 1955 ook verantwoordelijk voor de uitbreiding van de school aan de achterzijde in Bossche Schoolstijl (een traditionele Nederlandse stroming). Rechts van de entree bevindt zich een eerste steen uit 1921 met de namen van pastoor G.A.J. Wessels en de kerkmeesters G.H.J. Hoogveld en Th.J. Bouwman.

Boven de ingang van de school is het houten Jozefbeeld goed zichtbaar.

We lopen weer verder en passeren huisnummer 27. Dit pand is eveneens een gemeentelijk monument. Deze voormalige onderwijzerswoning uit 1948 is destijds in opdracht van het R.K.-kerkbestuur gebouwd als onderkomen voor het hoofd van de naastgelegen St. Jozefschool. Het ontwerp in de stijl Delftse School is van architect E. Nijsten. Wij gaan tegenover deze school de Molenweg in. Sinds kort is links op de hoek een klein plantsoen aangelegd dat omringd is met nog jonge appelbomen, het pleintje heet dan ook toepasselijk Appelpleintje. Verder de straat in zien we al bijna direct rechts een opvallend transformatorhuisje.

Locatie: Rijksweg-West 29

Locatie: Molenweg 1b

5

St. Jozefbeeld (1997) staat in een nis boven de entree van het gemeentelijk monument R.K.-basisschool St. Jozef. Het door Will Schropp gemaakte beeld is uitgevoerd in robiniahout, ook wel pseudo-acacia genoemd. De kunstenaar heeft een Jozeflegende aan het beeld verbonden want naast Jozef zien we een bloeiende lelie. De lelie is het zinnebeeld van de kuisheid en puurheid en heeft in de legende te maken met de uitverkiezing van Jozef als de echtgenoot van Maria. De nis boven de entree is er na de wederopbouw van de school na WOII gekomen, maar of er eerder een beeld in heeft gestaan is onbekend. In 1989 is er al een eerste oproep gedaan voor een beeld in de nis boven de entree, in 1997 is het er dan uiteindelijk van gekomen. Het beeld verkeert overigens door weersinvloeden in een slechte staat.

6

Transformatorhuisje (ca. 1924) is gebouwd in opdracht van de PGEM (voorloper van Alliander) naar ontwerp van de Arnhemse architect G. Versteeg. Het vrijstaande huisje, een gemeentelijk monument, is gebouwd in de stijl Nieuwe Haagse School. Onder de dakrand bevindt zich een duidelijk zichtbaar tegeltableau met de naam 'PROVINCIALE ELECTRICITEITSWERKEN' met aan beide zijden de twee leeuwen uit het wapenschild van de provincie Gelderland. Het gebruik van de gele en zwarte stenen is ook een verwijzing naar de provincie Gelderland. Het tegeltableau is vervaardigd door plateelbakkerij De Distel uit Amsterdam. Rond die periode zijn er in Arnhem meerdere opvallende transformatorhuisjes gebouwd. Vier daarvan (Schuttersbergplein, Weg Achter het Bos, Potgieterstraat en Bakenbergseweg) zijn een ontwerp van de Arnhemse architect J. van Biesen.

Iets verder de Molenweg inlopend doemt al snel links molen De Hoop op. Momenteel, najaar 2024, wordt er een restauratie uitgevoerd.

We lopen weer terug naar de Rijksweg-West en slaan daar linksaf. Bijna direct daarna gaan we rechtsaf de Meester Merckxstraat in. Na ruim 50 meter kijken we rechts naar de gevel van huisnummer 16.

Locatie: Molenweg 1

Locatie: Meester Merckxstraat 16

Molen De Hoop (1846) is een van de drie rijksmonumenten in Elden. De zgn. windkorenmolen is gebouwd op een bijna drie meter hoge bult en heeft een vlucht (de afstand in meters van de top van de ene wiek tot de top van de tegenoverliggende wiek) van drieëntwintig meter. In 1900 werd tegen de molen een uitbouw aangebouwd die diende voor een stoommachine. Die stoommachine werd tien jaar later alweer vervangen door een petroleummotor. Door jarenlange stilstand en oorlogsschade heeft er in 1951 een restauratie van de molen moeten plaatsvinden. In 1977, kort na eigendomsoverdracht aan de gemeente Arnhem, heeft er opnieuw een restauratie plaatsgevonden. Sindsdien wordt de molen draaiende gehouden door vrijwillige molenaars. De molen is niet alleen het middelpunt van het jaarlijkse oogstfeest, maar ook van de Eldense Draai (de wielerronde van Elden).

Zwaan (jaren 90) is op circa vier meter hoogte aangebracht tegen de voorgevel van het woonhuis Meester Merckxstraat 16 in Elden. Het kunstwerk met de vaal blauwe, rode en grijze kleuren lijkt verdacht veel op een soortgelijke vogel die jaren tegen de gevel van een pand in Presikhaaf heeft gehangen. Dat kunstwerk was van kunstenaar Joop Puntman die in de jaren vijftig en zestig heeft gewerkt bij de bekende pottenbakkerij Het Ambacht Haalderen. En wat blijkt? De eigenaar van de woning in Elden heeft in de jaren 90 het gevelobject gekocht bij pottenbakkerij Het Ambacht in Haalderen. Die pottenbakkerij bestaat nog steeds en is inmiddels eigendom van pottenbakker Bart Janssen. Bij navraag blijkt het kunstwerk in Elden niet te zijn gemaakt door Puntman zelf, maar het is wel een replica van een model van Puntman. Het wordt nog steeds door pottenbakkerij Het Ambacht Haalderen gemaakt.

Kort daarna gaan we bij de kruising linksaf de Hennepstraat in. Die volgen we tot het eind en gaan bij de kruising met het fietspad linksaf de Elderhofseweg in. Aan het eind van het fietspad slaan we rechtsaf, dit is weer de Rijksweg-West, en gaan we richting de fietstunnel die Elden met de wijk De Laar verbindt. Er is hier geen voetpad, maar wel een fietspad. Let hier goed op het verkeer. Ter hoogte van het voormalige OHRA-gebouw, waar we direct ook naartoe gaan, is er wel een voetpad dat richting het tunneltje gaat. Het volgende kunstwerk is in het tunneltje. De wanden van dat tunneltje zijn bedekt met gele tegels en aan de kant van De Laar zijn aan beide zijden motieven in de tegels aangebracht. Deze hele betegeling is een kunstwerk van Marten Hendriks. Let bij het bekijken ervan goed op het fietsverkeer.

We draaien om in het fietstunneltje, kijk goed uit, en gaan nu wel naar het voormalige OHRA-gebouw. Het pand uit 1997, met als titel Ooyevaarsnest, is een ontwerp van architect Paul Dirks en is een landmark in de omgeving. Sinds een paar jaar heeft het pand een nieuwe eigenaar en sinds 2022 heet het pand, na een grote renovatie, Landmark. OHRA, of beter gezegd de Nationale Nederlanden Group waar OHRA-onderdeel van is, huurt nog een paar ruimtes waaronder de kelderverdieping voor historische archiefopslag. In het verleden waren er in en rond het gebouw meerdere kunstobjecten van de NN-Group, een paar ervan zijn nog aanwezig in de buitenruimte. Via de oprit van het gebouw nemen we rechts ervan het voetpad naar de achterzijde van het gebouw. Je loopt nu langs de rechtervleugel van het gebouw en in de open ruimte daaronder ligt een vreemd kunstwerk.

Locatie: Rijksweg-West/Randweg

Locatie: Rijksweg-West 2

9

Zonder titel (2000) is de betegeling van een fietstunnel met een geblokt patroon van gele en witte geglaazuurde tegels, afgewisseld met op tunnels lijkende geometrische vormen die een afwijkende achtergrondkleur hebben. Aan de ene zijde kun je in de vormen de letters UIT lezen en aan de andere zijde de letters IN. Om er even, terwijl je erdoor rijdt, een suggestie van verblijfswaarde te kunnen ervaren, heeft kunstenaar Marten Hendriks in elk tegeltabelauw geprobeerd steeds per letter de constructie van een architectonische vorm te verbeelden.

10

Little Ponies (2008) is een keramisch kunstwerk van vijf in elkaar verstrengelde pony's. Het zachtgroene beeld meet 2,2 bij 1,6 meter en is circa 90 cm hoog. Het ligt achter het OHRA-gebouw onder een afdak. Het beeld is afkomstig van het Delta Lloyd kantoor in Den Haag. Het is eigendom van Stichting Kunstcollectie Delta Lloyd.

Iets doorlopend kom je nu in de achtertuin van het pand. Middenin de waterpartij is een eilandje met een paar kunstkoeien. En aan de linker buitenrand van die vijver is ook nog een nauwelijks opvallende fontein. Direct achter die fontein staat een kunstwerk dat bestaat uit meerdere dunne staaldraden.

We verlaten het terrein van het voormalige OHRA-gebouw op dezelfde wijze als dat we zijn gekomen, steken na de oprit de weg rechtdoor over en nemen aan de andere kant van de weg het voetpad. Je betreedt nu kantorenpark Gelderse Poort. Aan het eind van het voetpad ga je linksaf, dit is de Mr. E.N. van Kleffensstraat. Bijna direct daarna ga je linksaf door de slagbomen het terrein van Kadaster Arnhem op. Rechts van de entree van het kantoor van Kadaster Arnhem is het volgende kunstwerk te bewonderen.

Locatie: Rijksweg-West 2

Locatie: Mr. E.N. van Kleffensstraat 8

11

Het wuivend riet (1997) bestaat uit circa vijftien staaldraden die, net als riet, met de wind meebewegen. Het kunstwerk van Marijke de Goey is circa 7,5 meter hoog en staat in de vrij toegankelijke tuin achter het voormalige OHRA-hoofdkantoor.

12

De Brug (2006) staat sinds een paar jaar in de buitenruimte voor het pand van Kadaster Arnhem. Voorheen stond het object in de binnenruimte van de Kadaster locatie De Brug in Apeldoorn en is dus verplaatst naar de huidige plek. Het ruim een meter hoge kunstwerk is een ontwerp van Anita Klomps en is gemaakt van aluminium. Met enige fantasie lijkt het kunstwerk op een brug op vier pootjes. Die vier pootjes horen van origine niet bij het kunstwerk.

We verlaten het terrein van Kadaster Arnhem en gaan linksaf weer verder in de Mr. E.N. van Kleffensstraat. Bij de kruising steken we rechtdoor over en komen dan in de Mr. B.M. Teldersstraat. Verderop in de bocht naar rechts gaan we via een slagboom links het terrein van het pand Mr. B.M. Teldersstraat 7 op. In een klein iets verhoogd terras voor het pand staat het volgende kunstwerk.

We verlaten het terrein van Mr. B.M. Teldersstraat 7 en vervolgen onze weg linksaf. We draaien met de weg mee en komen bij de kruising met de Mr. D.U. Stikkerstraat uit. We gaan nu eerst naar rechts naar de middenberm van deze weg. Daar zie je een aantal grote pilaren staan.

Locatie: Mr. B.M. Teldersstraat 7

Locatie: Mr. D.U. Stikkerstraat 11

13

Zonder titel (2003) is een abstract kunstwerk van, inclusief sokkel, circa drie meter hoog. Het kunstwerk van Bas Maters bestaat uit vijf op elkaar gestapelde rechthoekige 'stenen' die hun balans lijken te verliezen. Er omheen lopend suggereert het beweging. Langs de A12 bij Zevenaar staat een vergelijkbaar kunstwerk van de kunstenaar, maar dan met twee 'stenen' en veertien meter hoog. In Naaldwijk staat er ook een, maar dan met drie 'stenen' en ruim dertien meter hoog.

14

Narcissus of Spiegeling (rond 2002) is geplaatst in de middenberm tussen de panden Mr. D.U. Stikkerstraat 10 en 11. Het kunstwerk van Michel Somers bestaat uit drie delen. In de middenberm staat een groot plastiek van zestien betonnen zuilen variërend in hoogte van twee tot zes meter. Op de hoogste zes zuilen liggen twee blokken zwart graniet met een spleet ertussen. Op de grond ligt een klein gepolijst blok graniet. Het zonlicht door de spleet zou als een spiegel moeten werken op het kleine blok graniet op de grond. Maar dit wordt tenietgedaan doordat dit kleine blok verzakt is. In de entreehallen van beide tegenover elkaar liggende panden zouden drie grote gebogen 'scherven' met een spiegelend blauw oppervlak opgehangen worden. Daarmee zou het kunstwerk compleet zijn. Dit is echter nooit gerealiseerd.

We gaan weer terug naar het kruispunt en lopen naar de entree van het pand direct rechts na het kruispunt, het hoofdkantoor van zorgorganisatie Pleyade. Zo meteen lopen we in het verlengde van deze weg, de Mr. D.U. Stikkerstraat, verder. Maar eerst gaan we dus naar de entree van Pleyade, kort daarvoor staan twee objecten.

Direct voor het kunstwerk van Klaas Gubbels staat een fraai versierde betonnen bank, een soort Social Sofa.

Locatie: Mr. E.N. van Kleffensstraat 16

Locatie: Mr. E.N. van Kleffensstraat 16

15

Het kunstwerk Alexander en Maxima (2003) staat links van de ingang van Pleyade. Het beeld is bijna anderhalve meter hoog en bijna twee meter breed en is in een oplage van zes stuks gemaakt. Het kunstwerk in de bekende stijl van Klaas Gubbels is uitgevoerd in cortenstaal en staat van origine op een betonnen voet. In 2019 is deze voet 'ingepakt' met kunstgras, wat waarschijnlijk niet iedereen even mooi zal vinden.

16

Op de koffie bij Floor (2019) is een betonnen bank welke door de bewoners van zorgcentrum Eldenstaete is beschilderd onder leiding van kunstenaar Twan van de Vorstenbosch. De achterliggende gedachte is dat bewoners van het zorgcentrum en het kantoorpersoneel van Pleyade elkaar op deze plek kunnen ontmoeten voor een kop koffie. Binnen Pleyade wordt het project "Op de koffie bij Floor" genoemd.

We gingen dus in het verlengde van de Mr. D.U. Stikkerstraat verder. We lopen dus Pleyade voorbij en zien de twee kunstwerken van net aan onze rechterkant. Aan het eind van de straat nemen we linksaf de Elderhofseweg. Die volgen we tot aan het viaduct en kort daarvoor nemen we zo direct rechtsaf het fietspad. Maar eerst kijken we even onder het viaduct.

Nu nemen we wel het fietspad voor het viaduct. Dit volgen we ruim 750 meter en draaien dan mee naar rechts. Je komt uit bij de Klapstraat waar we rechtsaf in gaan. Aan de linkerkant zie je nu bij huisnummer 72b een van de oudste gebouwen van Elden. Een boerderij uit de 18e eeuw. Het gemeentelijk monument is de thuisbasis van de Eldense muziekvereniging Crescendo. Maar wij kijken vooral naar de overbuurman er schuin tegenover met huisnummer 61.

Locatie: Viaduct Elderhof

Locatie: Klapstraat 61

17

Viaduct Elderhof is in 2024 op initiatief van Bazar54 veranderd van een door graffitispuiters vervuilde plek in een kleurrijke onderdoorgang tussen Elderveld en Elden. Door het initiatief van Bazar54 zijn de betrokken cultuurmakelaars van Rozet op zoek gegaan naar partijen die een rol konden spelen bij de opknapbeurt van het tunneltje. Naast Gemeente Arnhem was dat straatcurator Vincent William die contact legde met de streetartartiesten Krista Burger en Jonah Vischer. Daarna is basisschool De Klimboom uit Elderveld benaderd met de vraag of kinderen konden helpen bij het uitwerken van de ideeën van de streetartartiesten. Vervolgens is de beschildering onder begeleiding van hen uitgevoerd door bewoners (jong en oud) uit het AZC, Elden en Elderveld. Het resultaat mag er zijn. De uit 1977 daterende saaie grijze en vervuilde onderdoorgang is veranderd in een vrolijk en kleurrijk fiets- en looptunneltje.

18

De Reurik (1928) is een vrijstaande dorpswoning naar ontwerp van de Nijmeegse architect A.D. Meijerink in een zakelijk-expressionistische stijl met traditionele elementen. Het toegangshek tot het terrein van de woning, een gemeentelijk monument, bestaat uit een ijzeren hekwerk uit eind 19e eeuw en hoorde nog bij de voorganger van de huidige woning. In het hekwerk staat links 'DE' en rechts 'REURIK'. In de rechtse zijgevel van het pand bevindt zich op ongeveer een meter hoogte een eerste steen met de tekst 'J.G. MEIJERINK GEB. STAM 8/6 1928'.

We gaan weer verder in de Klapstraat en nemen verderop tegenover huisnummer 45c het onverharde voetpad naar links. Na de witte slagboom is dit het Perenlaantje, dat overigens niet doodlopend is. Het laantje heeft de naamgeving te danken aan de circa tachtig verschillende perenrassen die aan beide zijden van het laantje staan. Het kweken ervan was een liefhebberij van Walter baron van Voorst tot Voorst en van elk perenras heeft hij ergens in de tweede helft van de 19e eeuw twee boompjes laten aanplanten. We lopen het Perenlaantje helemaal uit, gaan een bruggetje over waarna het, nu verhard, nog steeds Perenlaantje heet. Bij het kruispunt van paden gaan we rechtdoor en ook bij het volgende kruispunt van paden volgen we het pad rechtdoor. Al snel zie je nu aan de linkerkant een boerderij met rode deur- en raamluiken.

Voordat we nu het pad vervolgen en iets verderop naar rechts de Drielsedijk opgaan, gaan we eerst nog even naar de andere kant van het grasveld dat tegenover de boerderij met de rode luiken ligt. Op een sokkel staat daar een buste van Walter baron van Voorst tot Voorst. Overigens is in dit grasveld in 2020 een beukenhaag aangeplant die de contouren aangeeft van het tijdens WOII in 1944 verwoeste Huize Westerveld.

Locatie: Drielsedijk 7

Locatie: Park Westerveld

19

Gevelsteen herrijzende leeuw (1947) bevindt zich boven de rode openslaande deuren van de wederopbouwboerderij Drielsedijk 7. Het is een afbeelding van een uit het vuur herrijzende leeuw met daarboven het jaartal 1947. Nederland had na afloop van WOII veel behoefte aan het herstel van boerenbedrijven. Voor de coördinatie hiervan werd al kort na aanvang van de oorlog door de Rijksoverheid het Bureau Wederopbouw Boerderijen (BWB) opgericht. De honderden vanuit dit bureau gebouwde wederopbouwboerderijen werden gebouwd in de stijl van de Delftse School. De boerderijen zijn sober en doelmatig gebouwd en de uiterlijke vormgeving moest aansluiten bij de architectonische tradities in de betreffende regio. De gevelsteen met herrijzende leeuw is afkomstig uit de N.V. Fabrik van Brouwer's Aardewerk en de boerderij, een gemeentelijk monument, is een ontwerp van architect W.J. Gerretsen.

20

Buste Walter baron van Voorst tot Voorst (2018) staat in Park Westerveld in de cultuurtuin achter de boerderij aan de Drielsedijk. De buste op stenen sokkel is een kopie van een buste uit 1921 die destijds werd gemaakt door Irma van Rappard (1882-1962). De kopiebuste is een geschenk van de nazaten van de baron. De sokkel is gemaakt door E. Pietersen.

Nu gaan we na de boerderij met de rode luiken wel verder naar boven en komen we uit op de Drielsedijk. Als je hier nu zo'n 50 tot 100 meter naar links gaat, heb je een mooi zicht op de in de inleiding genoemde Kolk van Westerveld. Maar voor het vervolg van de route gaan we hier naar rechts over de Drielsedijk. Verderop rechts, bij huisnummer 1, stoppen we even. Achter dit pand ligt de in de inleiding genoemde kolk met de vier verschillende namen, waarvan er een, de Voorburgse Kolk, is afgeleid van de naam van het pand, Huize Voorburg.

Tegenover Huize Voorburg ligt een klein WOII-herdenkingsmonument.

Locatie: Drielsedijk 1

Locatie: Drielsedijk 1

21 →

Huize Voorburg staat prominent aan de rand van de Drielsedijk. Het gemeentelijk monument wordt ook wel 'Het Zwaantje' genoemd, naar een herberg die in het verleden op deze plaats heeft gestaan. Het voorhuis van het sobere, maar toch voornaam ogende pand dateert uit midden 19e eeuw, het achterhuis dateert uit midden 18e eeuw. Aan de achterzijde van het pand ligt de 'Wiel bij 't Zwaantje'. Een wiel is een andere naam voor een kolk en deze kolk is in 1711 ontstaan. In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog is het huis bewoond geweest door de dames Dijkshoorn. Vanaf maart 1941 tot oktober 1942 is het pand enige jaren in gebruik geweest door de zogenaamde Palestina-pioniers, een Joodse organisatie. Zie hiervoor ook het volgende object van deze route.

22 →

Gedenksteen Palestina-pioniers (2019) is ter herdenking van vermoorde Joodse Palestina-pioniers die vanaf maart 1941 tot oktober 1942 een goed heenkomen zochten in Huize Voorburg aan de Drielsedijk in Elden. In oktober 1942 werden ze opgepakt door de SS en de politie. Van de 44 bewoners werden er twaalf vermoord in de Duitse concentratiekampen. Op de gedenksteen staan de namen van de twaalf vermoorde Palestina-pioniers en een Hebreeuwse tekst die is aangeleverd door Opperrabbin Binyomin Jacobs. Palestina-pioniers waren Joodse jongeren die zich door het volgen van een agrarische opleiding voorbereidden op hun migratie naar het toenmalige Palestina.

We nemen het onverharde pad links van het WOII-herdenkingsmonument. Na zo'n tien meter, direct na de eerste bosjes links, zie je in het weiland, kort achter het prikkeldraad, een heel oude gietijzeren kilometerpaal staan. Niet het betonnen paaltje, maar het paaltje links ervan. Eenzelfde kilometerpaal staat in de wijk De Laar en wordt in de kunst- en cultuurroute De Laar beschreven onder routenummer 27. Achter de kilometerpaal zie je overigens de in de inleiding genoemde hoefijzervormige gracht.

We vervolgen het pad tot aan het verharde fietspad iets verderop. We steken het fietspad over, kijk goed uit, en vervolgen het onverharde pad dat aan de andere kant verder gaat. Links van je ligt de in de inleiding genoemde Spiekerskolk. Bij de splitsing van paden houden wij rechts aan en komen dan via een openstaand hek uit op het parkeerterrein van stadion Gelredome. We gaan nu naar de hoofdingang van het stadion dat zich iets rechts voor ons bevindt. We gaan een bezoek brengen aan het Vitesse Museum 'Home of History'. Als het geopend is, controleer voor de zekerheid vooraf de openingstijden, moet je dit heel kleine museum zeker een keer bezoeken. Want de volgende twee objecten bevinden zich in dit museum. Het eerste is een glas-in-loodraam uit begin jaren vijftig.

Locatie: Drielsedijk 1

Locatie: Batavierenweg 25

23

Kilometerpaal 2 (rond 1870) staat rechts achter het toegangshek tot het weiland tegenover Huize Voorburg. De beschadigde paal is er een van zes stuks langs de route van een deel van de oude Rijksweg (die heette destijds de Griftdijk), van De Praets in Arnhem naar de Linge. Uit oude topografische kaarten valt te herleiden waar deze palen in het verleden stonden aan de oude Rijksweg. Nummer 1 stond ongeveer ter hoogte van het BP-benzinestation aan de Eldenseweg (N225). Nummer 2, zwaar beschadigd, staat dus op deze locatie. Nummer 3 stond ongeveer op de hoek Rijksweg-West/Elderhofseweg. Nummer 4 stond op de Randweg in De Laar ongeveer ter hoogte van boerderij De Kroon. Nummer 5 stond ongeveer op de kruising bij het voormalige restaurant De Klomp, tegenwoordig Brasserie Bij Ons in Elst. En nummer 6 stond langs de oude Rijksweg ongeveer honderd meter voor de Linge.

24

Zestig Jaar Vitesse (1952), een glas-in-loodraam dat in het Vitesse Museum in Gelredome staat. Het is ter herinnering aan het 60-jarig bestaan van Vitesse in 1952. Het raam werd gemaakt door Atelier Le Nobel Haarlem.

Het tweede object in dit kleine museum is een WOII-gedenksteen ter herinnering aan omgekomen Vitessenaren. In het Vitesse Trainings Centrum op Papendal is ook een WOII-gedenksteen te vinden.

We verlaten Gelredome en gaan na de entree rechtsaf. We vervolgen onze weg via het steenrode betegelde fietspad. In de bocht van dit pad volgen we rechtdoor gaand het geasfalteerde fietspad. Waar dit tegelpad een asfaltweg kruist, let hier goed op, ga je rechtsaf en steek je de brede asfaltweg over om aan de overzijde weer het rode, geasfalteerde fietspad te volgen. Je draait met dit pad mee naar rechts waarna het pad zich een eindje verder splitst. Eerst gaan we rechtdoor richting de fietstunnel, zo direct nemen we de andere richting. In die fietstunnel, dit is de uiterste gebiedsgrens van Elden, wordt middels een metersbrede muurschildering de historie van Vitesse verteld.

Locatie: Batavierenweg 25

Locatie: Batavierenweg 25

25

Gedenksteen omgekomen Vitessenaren (2003) is een plaque met de namen van elf omgekomen leden van voetbalvereniging Vitesse. Het staat in het Vitesse Museum 'Home of History' in het Gelredome en is afkomstig van het oude voetbalstadion Nieuw-Monnikenhuize. In het Vitesse Trainings Centrum op Papendal is ook een gedenksteen omgekomen Vitessenaren geplaatst. Op die gedenksteen is een twaalfde naam toegevoegd.

26

Fietstunnel Vitesse (2014) loopt onder de Nijmeegseweg tussen Gelredome en de buurt Kronenburg. Over de volle lengte van de fietstunnel (circa vijftig meter) wordt de historie van Vitesse verteld. Alle belangrijke momenten en prominenten uit de geschiedenis van de club zijn er afgebeeld. In 2017 werd er een afbeelding van de KNVB-beker aan toegevoegd. Het kunstwerk is samen met Tom Linnenbank (Dopie), Pedro Dentinho (Esone) en Friso Hilhorst uitgevoerd.

We gaan nu weer terug, verlaten de fietstunnel en nemen de fietstunnel uitkomend bij de eerdere splitsing een 180 graden bocht naar links. Al snel ga je daarna door een hek en vervolg je je weg rechtsaf op het fietspad. Het stadion ligt nu aan de rechterkant en na het stadion zie je al snel de thuisbasis van de supportersvereniging van Vitesse.

We vervolgen onze weg op het fietspad en gaan aan het eind naar rechts de Huissensedijk op. Je loopt op de weg, dus kijk goed uit. Al snel zie je tussen de bomen door aan de linkerkant een groot pand dat tot voor kort in een slechte staat verkeerde. Jarenlang stond het pand rondom in de steigers, maar gebeurde er verder niets. Maar sinds de zomer van 2024 is de restauratie in volle gang en lijkt het er op dat het rijksmonument in ere wordt hersteld.

Locatie: Batavierenweg 25

Locatie: Huissensedijk 14

27

Mister Vitesse (2014) is een muurschildering over de gehele lengte van de buitengevel van het supportershome van Vitesse. Theo Bos (1965-2013), Mister Vitesse, staat erop afgebeeld. Tussen 1983-1998 speelde hij bij de club. Later werd hij er trainer. Pedro Dentinho (alias Esone) heeft de muurschildering samen met Djim Pijnappel (alias Djim Doe) gemaakt.

28

Pastorie (midden 19e eeuw) is het grote voornaam ogende pand dat links van de afrit naar de witte Bonifatiuskerk ligt. Hier hebben in het verleden meerdere hervormd predikanten gewoond, een bekende was dominee C.M. van Oosterzee. 'Voornaam ogend' gold zeker voor het verleden, echter sinds een aantal jaren niet meer. Het rijksmonument is in 2000 door de kerk verkocht aan de huidige eigenaar onder de voorwaarde dat het pand zou worden gerestaureerd. In eerste instantie kwam daar niets van terecht en onder druk van de dorpsbewoners en Gemeente Arnhem is het pand op enig moment wind- en waterdicht gemaakt om verder verval te voorkomen. Maar daarna is er tot voor kort niets meer gebeurd. Tot de zomer 2024 stond het pand in de steigers en was het een doorn in het oog van de dorpsbewoners. Maar sinds de zomer 2024 zijn de restauratiewerkzaamheden weer in volle gang.

We lopen door en nemen bijna direct links de weg naar beneden. Rechts van je zie je nu de voormalige Waterstaatskerk, die al meer dan 100 jaar niet meer als zodanig functioneert. Links van de voormalige kerk zie je ook nog een T-boerderij (een boerderijvorm die zich in het rivierengebied ontwikkelde), een gemeentelijk monument uit de 19e eeuw, dat oorspronkelijk ook in gebruik was als kosterij van de Bonifatiuskerk (zie routenummer 31). Maar wij kijken dus specifiek naar de voormalige Waterstaatskerk.

Aan de buitenkant is nog maar nauwelijks zichtbaar dat het gebouw in het verleden een kerkgebouw is geweest. Er zijn echter nog wel twee eerste stenen die er naar verwijzen, maar die jammer genoeg niet zichtbaar zijn. Deze zijn echter te bijzonder om niet te benoemen.

Locatie: Huissensedijk 2

Locatie: Huissensedijk 2

29

Waterstaatskerk (1836) is destijds als een katholieke kerk gebouwd ter vervanging van een eerder katholiek kerkje uit 1797. Het gebouw, een gemeentelijk monument, is een ontwerp van de Arnhemse architect G. Holland en bestond uit de kerk zelf, die ongeveer zeventien bij tien meter groot was, en een pastorie aan de noordzijde van het gebouw. In 1901 is de kerk aan de eredienst onttrokken en werd de kerkruijme omgebouwd tot boerderij en de voormalige pastorie tot woonhuis. In de jaren zeventig is het pand verder verbouwd en werden ook in de boerderij (het oude kerkgedeelte dus) woningen gerealiseerd. Een Waterstaatskerk is een kerk die tussen 1824 en 1875 is gebouwd onder toezicht, en soms ook naar ontwerp, van ingenieurs van Rijkswaterstaat, destijds vallend onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De naam Waterstaatskerk verwijst naar de financiële steun van de Rijksoverheid en heeft niets met de stijl te maken.

30

Eerste steen Waterstaatskerk (1836), of beter gezegd twee eerste stenen, zijn door de huidige eigenaar van het pand in de directe nabijheid van de kerk gevonden. Een van deze stenen is door hem in de westgevel geplaatst, de andere steen is gebroken en ligt bij de eigenaar in opslag. Op de teruggeplaatste steen staat de tekst 'W. Hoogveld. H. verHaaren. KerkMeesters. 1836'. Op de gebroken steen staat 'G. de Reuver. Pastoor.' en de incomplete datum '18'. Dit zal hoogstwaarschijnlijk ook '1836' zijn. Het bijzondere aan beide stenen is dat er een vreemd rond gat in zit dat echter niet de hele steen doorboort. Het lijkt er op dat de stenen op enig moment plat op de grond hebben gelegen en dat de ronde gaten slijtagegaten zijn van een deurvastzetter.

Voor deze voormalige kerk sta je nu op een soort 'grindpleintje'. Recht voor je zie je een wit pand met een naambord net boven de raampartij. Daaronder, maar dan op kniehoogte, bevindt zich een nauwelijks zichtbare eerste steen uit 1880 die herinnert aan ds. C.M. van Oosterzee. Hij heeft de aanzet gegeven tot de bouw van dit witte pand. Het wordt daarom ook 'ds. C.M. van Oosterzee Huis' genoemd. Rechts van dit pand heb je mooi zicht op de Bonifatiuskerk.

We lopen naar de voordeur van de Bonifatiuskerk en zien zowel links als rechts er van een eerste steen

Locatie: Huissensedijk 10

Locatie: Huissensedijk 10

31

Bonifatiuskerk is een neoclassicistische/neogotische zaalkerk uit 1866. De Nederlandse Hervormde kerk, een rijksmonument, is een ontwerp van ir. Hayward en is gebouwd op de plaats van een oude kruiskerk, gewijd aan de heilige Bonifatius. De onderste twee geledingen van de kerktoren dateren uit de 14e eeuw, de derde geleding stamt uit de 15e eeuw. In de kerk zelf, in gebruik door de Hervormde Wijkgemeente De Rank, liggen nog een drietal grafzerken uit de zeventiende eeuw (1623, 1643 en 1657).

32

Eerste steen Bonifatiuskerk (1866), het zijn er twee, bevinden zich links en rechts naast de ingang van de Bonifatiuskerk in Elden. Op de steen links staan de namen van de kerkvoogden D. Smids, G. van Leeuwen en G. van Essen dz. Op de steen rechts staat de naam van dominee A.W. Vermeij.

Op de begraafplaats van de kerk ligt een grafmonument uit 1834 en een grafkelder van de familie Van Voorst tot Voorst. Beide zijn een gemeentelijk monument. Het grafmonument ligt vanaf de dijk gezien links bijna tegen de gevel van de kerk en heeft grafnummer 681. De grafkelder ligt direct voor de toren van de kerk.

We gaan via het 'grindpleintje' weer omhoog naar de dijk en bewonderen kort voordat we op de dijk aankomen nog even de forse boom waar we langs lopen. Dit is een plataan die, naar zeggen, rond 1750 is geplant. Op de Huissensedijk aankomend gaan we zo direct naar links. Maar voordat we dat doen kijken we eerst naar het rijtje oude woningen, zgn. dijkhuisjes, aan de andere kant van de weg. Bij de woning met huisnummer 5 is links naast de ingang nog een nauwelijks leesbare eerste steen zichtbaar.

Locatie: Huissensedijk 10

Locatie: Huissensedijk 5

33

Grafsteen familie Van Voorst tot Voorst (1916) ligt direct achter de groene haag bij de deur van de kerktoren. De grafsteen bedekt de onderliggende grafkelder (een gemeentelijk monument) en is inmiddels zeer verweerd. Maar wie goed kijkt ziet links het wapenschild van Walter baron van Voorst tot Voorst († 1922) en rechts het wapenschild van zijn vrouw Adriana van Benthem van den Bergh († 1916). Alhoewel Walter van huis uit katholiek was is hij toch op de protestantse begraafplaats begraven. Dat heeft te maken met het feit dat zijn echtgenote protestants was en eerder is overleden dan hij. Zij mocht destijds van de pastoor niet bijgezet worden in het familiegraf op de R.K.-begraafplaats. Op de begraafplaats van de katholieke Lucaskerk ligt het graf van de ouders van de baron, zie hiervoor routenummer 42.

34

Eerste steen Wilhelmina Nijhof (1909) bevindt zich op kniehoogte links van de ingang van het pand Huissensedijk 5 in Elden. De gevelsteen is slecht leesbaar, maar er staat 'HERBOUWD JUNI 1909 WILHELMINA NIJHOF OUD 9 JAAR'. Het dubbele woonhuis is in 1909 herbouwd op de funderingen van een ouder pand. Tot midden jaren dertig bevond zich aan de linkerkant café 'De Groene Jager'. De volledige naam van Wilhelmina Nijhof was Wilhelmina Petronella Jozephina Nijhof, zij was in Elden geboren op 18-03-1900. In 2021 is het hele pand Huissensedijk 5-7 aangewezen als gemeentelijk monument.

We gingen dus op de Huissensedijk naar links. Aan de linkerkant is nu ook de voormalige Waterstaatskerk nog eens goed te zien. Aan het metselwerk rondom de ramen in het linker gedeelte is duidelijk herkenbaar dat dit deel van het gebouw later tot woningen is verbouwd. Iets verderop is een vijf-splitsing waar we de tweede afslag naar links nemen. Dit is de Rijksweg-West. Iets verder In de bocht naar links staan nog een twee noodwoningen die kort na WOII zijn gebouwd.

We vervolgen onze weg op de Rijksweg-West. Rechts van ons passeren we nog huisnummer 81a: een gemeentelijk monument uit ongeveer 1875 met zowel in het hekwerk als hoog in de zijgevel rechts de naam 'De Laak'. Nog iets verder doorlopend stoppen we aan de linkerkant bij het pand met de huisnummers 64-66.

Locatie: Rijksweg-West 92a-92b

Locatie: Rijksweg-West 64-66

35 ➔

Noodwoningen (1948), om precies te zijn een dubbele noodwoning met twee schuurtjes, liggen vanuit het centrum van Elden komend rechts aan het eind van de Rijksweg-West. Kort na de oorlog liet de gemeente Elst, waar Elden toen onder viel, 166 noodwoningen bouwen waarvan 36 in Elden. De noodwoningen werden destijds gebouwd op initiatief van het College van Algemeene Commissarissen voor den Wederopbouw te 's-Gravenhage en het Streekbureau Over-Betuwe. In Elden resteert slechts de dubbele noodwoning aan de Rijksweg-West, sinds 2023 een gemeentelijk monument. De dubbele woning in de stijl die later 'shake hands' architectuur werd genoemd (de combinatie van traditionalisme en functionalisme) is sinds 2013 het onderkomen van de Historische Kring Elden (huisnummer 92b). Huisnummer 92a wordt nog steeds bewoond. Beide woningen hebben een keuken-huiskamer van achttien vierkante meter en drie kleine slaapkamers.

36 ➔

De Grift (1925) is een dubbele middenstandswoning van een onbekende architect. De naam van het pand, sinds 2023 een gemeentelijk monument, staat prominent in de voorgevel. De dubbele woning in een traditioneel-zakelijke stijl is vernoemd naar het begin 17e eeuw tussen Arnhem en Nijmegen gegraven kanaal De Grift dat langs de Griftdijk lag en rond 1900 werd gedempt. De Griftdijk heette later Rijksstraatweg en vanaf 1935 Rijksweg-West. Opdrachtgever voor de bouw van het pand, destijds dubbele villa genoemd, was J. Kwabek. Hij verhuurde het nieuw gebouwde pand per direct voor f 450,- (= circa € 200,-) per woning per jaar.

We gaan weer verder in de Rijksweg-West en zien al snel rechts van ons het statige Huize Oosterveld. De naam 'Oosterveld' staat ook in witte letters in het hek dat toegang geeft tot het terrein van de villa.

Iets voorbij Huize Oosterveld is de voormalige Julia kleuterschool, tegenwoordig basisschool De Troubadour. In de overdekte entreeruimte is rechts een klein kunstwerkje te bewonderen.

Locatie: Rijksweg-West 65

Locatie: Rijksweg-West 63

37

Huize Oosterveld (1886) is een gaaf bewaard gebleven villa in een sobere neoclassicistische stijl, gelegen in een neobarokke siertuin. De villa is een gemeentelijk monument naar ontwerp van architect S.J.H. Trooster uit Zwolle en sinds 2012 als Villa Oosterveld in gebruik door zorginstelling Stepping Stones. Rechts van de trap naar de officiële entree van het pand bevindt zich een eerste steen. Deze is destijds gelegd door de tienjarige Franciscus Maurits Maria Vos de Wael, zoon van Ignatius Wolterus Josephus Vos de Wael. Zijn tweede vrouw was Valentine Josephine barones van Voorst tot Voorst. Zij was zelf geboren op Huize Westerveld. Na het overlijden van haar man in 1920 schonk zij het pand aan de Congregatie van de Zusters van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort. Zij gebruikten de villa als klooster en de laatste vijf nonnen verlieten op vergevorderde leeftijd in 2009 het pand. Zie ook routenummer 43.

44 | Kunst- en cultuurroute Elden

38

De Troubadour (2001) zit op een schapje direct rechts naast de entree van Jenaplan basisschool De Troubadour. Het is gemaakt door Marcos Bravo Rebolledo en is aan de school aangeboden door Stichting Behoud Kleinschalig Onderwijs Elden. De voormalige Julia kleuterschool, een gemeentelijk monument, dateert uit 1934 en was gebouwd als R.K.-kleuterschool. Het pand had tijdens WOII weinig schade opgelopen en werd daarna enige tijd gebruikt door de St. Lucas parochianen omdat de eigen St. Lucaskerk was verwoest. Vanaf begin jaren zestig tot midden jaren tachtig vond er weer R.K.-kleuteronderwijs plaats en vanaf 1990 wordt de school gebruikt voor protestants-christelijk basisonderwijs. Opdrachtgever voor de bouw destijds was de Congregatie van de Zusters van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort van het naastgelegen Huize Oosterveld. Bouwkundige A.J.W. Grandjean P.C. uit Nijmegen (de architect?) verzorgde het technische deel van de bouwvergunningsaanvraag.

45 | Kunst- en cultuurroute Elden

Schuin tegenover de basisschool is de voormalige pastorie van de in WOII verwoeste St. Lucaskerk.

Links van de voormalige pastorie is de toegang tot de R.K.-begraafplaats van Elden. Op deze begraafplaats liggen meerdere bijzondere 'objecten'. Bij binnenkomst op de begraafplaats volgen we het pad rechtdoor en nemen in het verlengde ervan het graspad. Voordat we naar het grafmonument recht voor ons gaan, gaan we hier eerst iets naar links naar het oorlogsgraf van de familie Goossen. Op de grote liggende grafsteen is een kleine zilverkleurige plaquette aangebracht met het dramatische verhaal uit oktober 1944.

Locatie: Rijksweg-West 54

Locatie: Rijksweg-West 58

39

Pastorie Heilige Lucaskerk (1902) is een ontwerp van architect W. te Riele in een traditionele stijl met Delftse School elementen. Het is destijds gelijktijdig gebouwd met de tijdens WOII verwoeste St. Lucaskerk. Links naast het pand, sinds 2021 een gemeentelijk monument, is een toegangshek tot de rooms-katholieke begraafplaats van Elden die achter het pand doorloopt tot rondom de uit 1951 daterende Heilige Lucaskerk. De voormalige pastorie is niet meer als zodanig in gebruik. Vanaf 2017 biedt het gebouw onderdak aan Bazar54. Dit is een soort tweedehandswinkel en ontmoetingsplek, voornamelijk gericht op het asielzoekerscentrum Elderhoeve. Het initiatief tot deze ontmoetingsplek kwam van een groep buurtbewoners. Met hun project WIE (Welkom in Elden) zetten zij zich in om de nieuwe Arnhemmers een nieuwe start te geven.

40

Oorlogsgraf familie Goossen is in 2015 formeel aangemerkt als een oorlogsgraf. Dit op initiatief van de Huissense Stichting EXODUS en de Historische Kring Elden. De Eldense familie Goossen was geëvacueerd in Huissen maar tijdens het bombardement op Huissen op 2 oktober 1944 verloor het echtpaar Goossen drie jonge kinderen in de leeftijd van 2, 5 en 10 jaar. De namen van de drie kinderen staan ook op het Eldense WOII-gedenkteken in de Klapstraat, zie routenummer 52.

We gaan weer terug naar het eind van het graspad en gaan nu naar het grafmonument bijna recht ervoor. De kleine afgebroken pilaar en het grote kruis vormen samen het grafmonument van vader en zoon Vos de Wael. Op de foto is op achtergrond ook nog een groot kruisbeeld te zien. Dit is een gemeentelijk monument en aan de voet ervan bevinden zich knekelputten waar in gewijde grond de beenderen liggen van geruimde graven. Maar we kijken nu speciaal naar het grafmonument Vos de Wael.

Rechts naast het grafmonument van vader en zoon Vos de Wael ligt het grafmonument van de familie Van Voorst tot Voorst.

Locatie: Rijksweg-West 58

Locatie: Rijksweg-West 58

41 →

Grafmonument vader en zoon Vos de Wael (1904) bestaat uit een groot natuurstenen kruis met op de sokkel ervan de naam van de overledene I.W.J. Vos de Wael en het overlijdensjaar 1904. Naast het grote kruis staat een kleine afgebroken zuil met daaronder de naam van zijn zoon J.C.M. Vos de Wael. Die zoon is op 12-jarige leeftijd in 1885 in Arnhem overleden en na het overlijden van zijn vader herbegraven in Elden naast zijn vader. De afgebroken zuil symboliseert een, in dit geval, te vroeg afgebroken leven en is, net als het grote kruis, gemaakt door het steenhoudersatelier van de funeraire beeldhouwer Ernest Salu te Brussel. Vader Vos de Wael was enige tijd eigenaar van Huize Oosterveld en in Elden is een straat naar hem vernoemd. Het grafmonument is sinds 1998 een gemeentelijk monument.

42 →

Grafmonument familie Van Voorst tot Voorst (1906) bevindt zich op de 'nieuwe' begraafplaats van de katholieke Lucaskerk van Elden. De grafsteen, voorzien van het wapenschild van de familie Van Voorst tot Voorst, bedekt een onderliggende grafkelder. In het graf (een gemeentelijk monument) zijn in 1906 Eduardus Ludovicus baron van Voorst tot Voorst († 1891) en zijn vrouw Barbara Catharina Josephina Debets († 1889) begraven. Beiden lagen eerder begraven op de oude katholieke begraafplaats bij de Waterstaatskerk in Elden en zijn in 1906 overgebracht naar de huidige plek. Hetzelfde wapenschild is ook aangebracht op de grafsteen van het familiegraf van zijn zoon Walter baron van Voorst tot Voorst (zie routenummer 33) op de protestantse begraafplaats.

Naast grafmonumenten of grafstenen ligt er op de begraafplaats ook een bijzondere gedenksteen. Deze ligt bij binnenkomst van de begraafplaats ongeveer halverwege links tegen de groene heg.

We verlaten de begraafplaats op dezelfde manier als we gekomen zijn en gaan linksaf verder in de Rijksweg-West. Al snel zie je aan de linkerkant de Heilige Lucaskerk.

Locatie: Rijksweg-West 58

Locatie: Rijksweg-West 52

43 →

Gedenksteen Zusters van O.L. Vrouw van Amersfoort (2009) is geplaatst ter nagedachtenis aan de 89 jaar, van 1920 tot 2009, dat de Zusters van O.L. Vrouw van Amersfoort in Huize Oosterveld in Elden verbleven. De gedenksteen is op initiatief van de congregatie (gemeenschap) van de zusters geplaatst. Zie ook routenummer 37.

44 →

Heilige Lucaskerk (1951) is, na een bouwtijd van zeven maanden, in het najaar van 1951 in gebruik genomen. De wederopbouwkerk in de stijl Modern Expressionisme is een ontwerp van architect E. Nijsten. De bouw van R.K.-kerk was mogelijk gemaakt door de St. Michaëlsparochie uit Zwolle die de kerk had geadopteerd en waarvan de parochianen een bedrag van 31.000 gulden hadden bijeengebracht voor de bouw van de kerk in Elden. De opvallende toren is later aangebouwd en werd in 1962 in gebruik genomen. In deze toren bevindt zich ook de ingang van de kerk met, van buitenaf niet zichtbaar, daarboven een groot glas-in-loodvenster. Dit venster bestaat uit vijf glas-in-loodramen afkomstig uit de in 2006 gesloopte Heilige Sacramentskerk uit Arnhem-Zuid. Drie van deze ramen zijn gemaakt door Eugène Laudy en twee door Henry Duchêne. Direct rechts van de ingang en onderdeel van de toren is de Mariakapel gesitueerd.

In de kerk bevindt zich nog een eerste steen uit 1951 en zijn er glas-in-loodramen te bewonderen. Te beginnen bij de Mariakapel rechts van de ingang van de kerk. Deze kapel is (bijna) altijd geopend.

De kerk zelf is alleen geopend tijdens reguliere openingstijden, alsook kort er voor en kort er na. Het is zeker de moeite waard om eens binnen te kijken. Al was het alleen al om de imposante glas-in-loodramen.

Locatie: Rijksweg-West 52

Locatie: Rijksweg-West 52

45 ➔

Glas-in-betonramen Mariakapel (1962) bevinden zich, zoals de naam al zegt, in de Mariakapel van de Lucaskerk. De vijf kleine kleurrijke abstracte ramen ogen erg modern, de maker ervan is niet bekend.

46 ➔

Glas-in-loodramen (1946-1950) bevinden zich sinds 2007 boven de hoofdentree van de Lucaskerk, maar zijn slechts van binnenuit zichtbaar. Op de plaats waar voorheen het orgel stond is nu een afgesloten ruimte waarvan de kerkzaalzijde bestaat uit de vijf glas-in-loodramen van de kunstenaars Eugène Laudy en Henry Duchêne. Van links naar rechts zijn afgebeeld paus Pius X (1950, Eugène Laudy), St. Tarcisius van Rome (1950, Eugène Laudy), Maria met kind (1950, Eugène Laudy), St. Thomas van Aquino (1946, Henry Duchêne) en St. Clara van Assisi (1946, Henry Duchêne). De vijf ramen zijn afkomstig van de Sacramentskerk in Arnhem-Zuid. Deze wederopbouwkerk is in 1952 in gebruik genomen en in 2006 gesloopt. In die kerk waren nog meer glas-in-loodramen. Drie er van hangen tegen de zijgevel van het pand Utrechtseweg 172a in Oosterbeek en ook zijn er een paar ramen in 2014 geplaatst in de Emmauskapel in Arnhem-Zuid.

Links achter in de kerk bevindt zich nog een eerste steen uit 1951.

We verlaten de kerk weer en gaan na de ingang naar links en direct weer naar links. We betreden nu de R.K.-begraafplaats vanaf de andere kant. Al bijna direct zie je iets rechts voor je een modern kunstwerk staan. Als het toegangshek gesloten is kun je ook de begraafplaats betreden via de ingang zoals genoemd na routenummer 39. Als je het via die weg doet moet je achter de kerk om lopen en kom je ook uit bij het moderne kunstwerk.

Locatie: Rijksweg-West 52

Locatie: Rijksweg-West 52

47

Eerste steen Lucaskerk (1951) bevindt zich links aan de rand van het priesterkoor. Op de steen de tekst 'ME POSUIT'. Dit is Latijn en betekent 'IK BEN GEMAAKT'. En daaronder de naam P.H.J. Paumen. Deze Paumen was pastoor Paumen van de St. Michaëlsparochie te Zwolle. Hij kreeg de eer om deze eerste steen te leggen. De St. Michaëlsparochie te Zwolle had namelijk de Lucaskerk 'geadopteerd' en de Zwolse parochianen hadden een bedrag van 31.000 gulden bijeengebracht voor de bouw van de nieuwe kerk.

48

Monument voor gestorven kinderen die geen eigen plek kregen (2005) staat op de begraafplaats van de Lucaskerk in Elden. Kunstenaar Pauline Lutters heeft de ring van Möbius, een wiskundig symbool, als uitgangspunt genomen. Het symboliseert de oneindigheid en de eeuwigheid. Tegelijkertijd moet het kunstwerk openheid uitstralen, net zoals een kind dat doet. Op verzoek van de werkgroep die het initiatief tot het kunstwerk heeft genomen is er ook duidelijk een hart in het kunstwerk zichtbaar. De tekst op de sokkel van het kunstwerk luidt 'Voor altijd in ons hart'.

We gaan weer terug naar het voorplein van de kerk. Met het gezicht naar de kerk gericht nemen we nu het fietspad dat rechts langs de kerk loopt. Het Kerkpad. Dit lopen we helemaal uit en we steken verderop bij het (min of meer) kruispunt rechtdoor over (let op het verkeer). Het heet nu nog steeds Het Kerkpad. Aan het eind van de weg stoppen we even links bij het laatste huis met huisnummer 5.

We gaan nu naar de paar laatste objecten van deze kunst- en cultuurroute. We keren om en gaan bij het (min of meer) kruispunt naar links. Dit is de Brinksestraat. Na de bocht naar rechts zien we aan de rechterkant de verenigingszaal van Verenigingsgebouw Ons Huis.

Locatie: Het Kerkpad 5

Locatie: De Brink 9

49

Eerste steen Het Kerkpad 5 (1886) is een heel bijzondere steen omdat er twee verschillende data op staan. De eerste vermelding is 'G.H. Eikhoudt oud 6 jaar 26-6-1886'. De tweede vermelding is 'Herbouwd in 1951'. G.H. Eikhoudt staat voor Gradus Hendrikus Eikhoudt. Hij was geboren op 17-1-1880 en de zoon van tabaksplanter Johannes Hendrikus Eikhoudt en Johanna Theodora te Winkel. De tweede vermelding verwijst naar de aanleg van de Defensiedijk tussen Elden en Lent als onderdeel van de IJssellinie. In 1951 begon men met de aanleg van deze dijk, de officiële naam is overigens Betuwedijk, en in 1952 was de dijk gereed. Het pand met de eerste steen stond in de weg en moest om die reden enige tientallen meters verplaatst worden. Dit is in 1951 ook daadwerkelijk gebeurd en naar zeggen is het pand toen ook gedraaid.

50

Verenigingsgebouw Ons Huis (1959), centraal gelegen aan het plein De Brink, bestond uit een woonhuis, café en verenigingszaal. Het gemeentelijk monument in de stijl die later 'shake hands' architectuur werd genoemd (de combinatie van traditionalisme en functionalisme) is een ontwerp van architect E. Nijsten. Opdrachtgever destijds was het kerkbestuur van de R.K.-St. Lucasparochie. De verenigingszaal heeft aan de zijde Brinksestraat een opvallende zichtbare houten draagconstructie (zgn. gebinten). Aan deze zijde is rechts laag in de gevel van het verbindingsgewoelwtje tussen café en verenigingszaal een eerste steen aangebracht met de tekst 'JUFFROUW FRERIKS 1 SEPT'. 1959. Zij was de weduwe J.W. Freriks-Buijs en beheerder van het verenigingsgebouw annex café. De verenigingszaal wordt binnenkort verbouwd tot vier wooneenheden, in het voormalige café zit tegenwoordig een naaimachinezaak.

We lopen iets door en steken het plein min of meer diagonaal over. Je komt dan weer bij de Rijksweg-West, waar we aan de overzijde de opvallende gevelsteen bij huisnummer 45 bekijken.

Met het gezicht naar het pand gericht gaan we nu naar links en gaan dan direct weer naar rechts de Klapstraat in. Al snel zie je in de groene middenberm van de weg een WOII-gedenkteken.

Locatie: Rijksweg-West 45

Locatie: Klapstraat 5

51

Eerste steen café De Betuwe (1958) is anders dan andere eerste stenen. De toplaag van de steen is in emaille uitgevoerd en naast de gebruikelijke naam en jaartal wordt er meer afgebeeld op de steen. Links zijn drankflessen, wijnglazen en een bierpul afgebeeld. Dit is een verwijzing naar café De Betuwe dat in het linkerdeel van het pand zat. Rechts zijn attributen van een kruidenierswinkel afgebeeld. Die winkel zat in het rechterdeel van het pand. Alles in pasteltinten op een lichtblauwe achtergrond met de naam en het jaartal in donkerbruin. Boven de eerste steen is een ouderwets emaille naambordje aangebracht met de naam A.E. Raben-Jansen, oftewel Anna Elisabeth Raben-Jansen. Zij was uitbaatster van het café en Tonny Raben (de naam op de eerste steen) was haar dochter, ten tijde van de steenlegging 16 jaar. Het woonhuis met winkel en café is destijds ontworpen door architectenbureau L.C. v.d. Bovenkamp en M. v. Guilik.

58 | Kunst- en cultuurroute Elden

52

Gedenkteken 1940-1945 is in 1954 geplaatst ter nagedachtenis aan 39 Eldenaren die tijdens de bezettingsjaren door oorlogshandelingen zijn omgekomen. Het gedenkteken, sinds 2023 een gemeentelijk monument, bestaat uit een zuil die wordt bekroond door een beeldhouwde Nederlandse leeuw met een wapenschild in zijn klauwen. Daaronder een liggende steen met de inscriptie 'AAN DE ELDENAREN DIE IN 1940 - 1945 HET LEVEN VERLOREN'. Door de liggende steen ontstaat de vorm van een kruis. Op de zuil zelf staan de namen van de 39 oorlogsslachtoffers. De door Albert Termote ontworpen gedenkteken vervangt een eerder tijdelijk monument, een eenvoudig kruis met de tekst 'Ere aan de gevallen', dat aan de Rijksweg-West ter hoogte van de St. Jozefschool stond.

59 | Kunst- en cultuurroute Elden

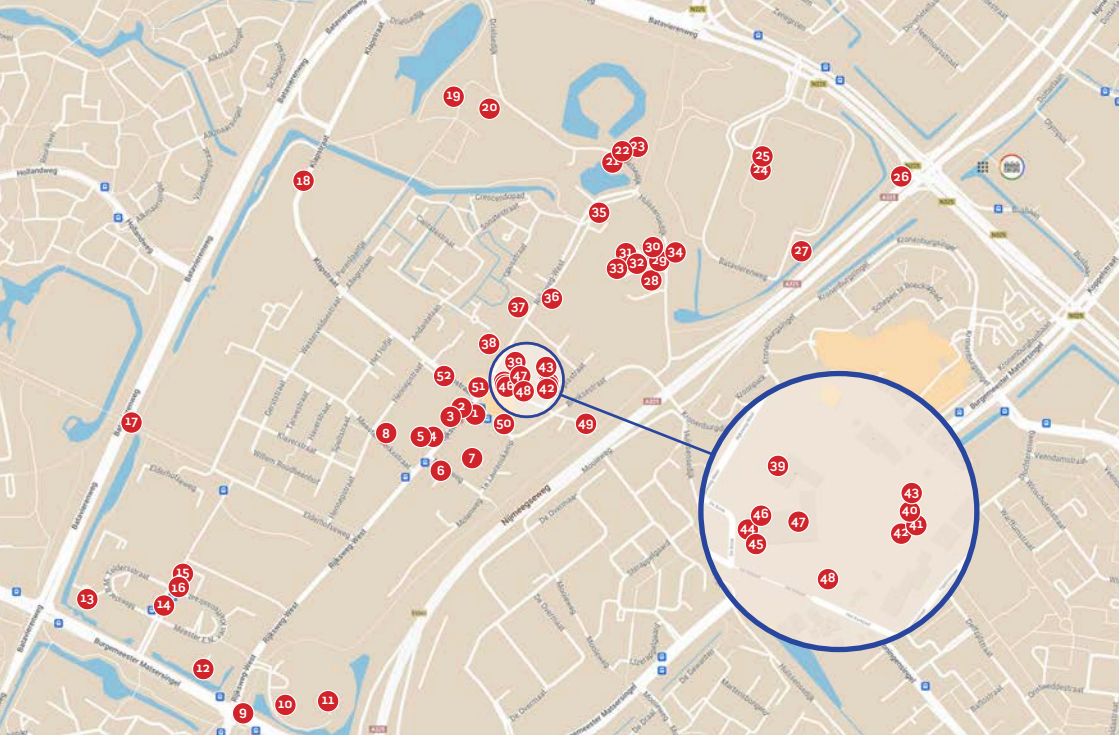

Dit was het laatste object van de kunst- en cultuurroute Elden. We lopen terug naar het kruispunt waar we net ook waren en zien diagonaal rechts voor ons Ons Gebouw, het startpunt van de route.

We hopen dat je veel plezier hebt beleefd aan deze kunst- en cultuurroute Elden.

Scan de QR code
met je mobiel!

Colofon

Tekst:

Theo Brink (met advies van Hans Putman),
cursieve tekst in inleiding van Geert Visser

Fotografie:

Theo Brink

Routetesters:

Rachida Ahbouk, Peter van Ingen, Thea ten Velde, Louis
Verhaar, Bert van der Weg, Monja van Woensel

Vormgeving:

Marieke Philipsen, Rozet

Drukwerk:

Drukwerkdeal

www.arnhemsekunst.com

Deze route kwam tot stand dankzij TLO De Laar - Elden, Rozet
en Stichting Kunst in de Publieke Ruimte in Arnhem.

Legenda

1	Heineman, J.G.A.	18	Meijerink, A.D.	34	Onbekend
2	Onbekend	19	Onbekend	35	Architect onbekend
3	JetjeBeton (pseudoniem van Jet Altenburg)	20	Rappard, Irma van	36	Architect onbekend
4	Haspels, W.J. / Nijsten, E.	21	Architect onbekend	37	Trooster, S.J.H.
5	Schropp, Will	22	Onbekend	38	Bravo Rebolledo, Marcos
6	Versteeg, G.	23	Onbekend	39	Riele, W. te
7	Architect onbekend	24	Firma Atelier le Nobel Haarlem	40	Onbekend
8	Pottenbakkerij Het Ambacht Haalderen	25	Onbekend	41	Steenhouwersatelier Ernest Salu
9	Hendriks, Marten	26	Os, Thomaz van / Dentinho, Pedro / Linnenbank, Tom / Hilhorst, Friso	42	Onbekend
10	Poesz, Onno	27	Dentinho, Pedro / Pijnappel, Djim	43	Onbekend
11	Goey, Marijke de	28	Architect onbekend	44	Nijsten, E.
12	Klomps, Anita	29	Holland, G.	45	Onbekend
13	Maters, Bas	30	Onbekend	46	Laudy, Eugène / Duchêne, Henry
14	Somers, Michel	31	ir. Hayward	47	Onbekend
15	Gubbels, Klaas	32	Onbekend	48	Lutters, Pauline
16	Vorstenbosch, Twan van de	33	Onbekend	49	Onbekend
17	Burger, Krista /			50	Nijsten, E.
				51	Onbekend
				52	Termote, Albert

Eerder verschenen in deze reeks:

- Elderveld-Schuytgraaf, december 2020
- Velperweg e.o., september 2021
- Burgemeesterswijk, november 2021
- St. Marten / Sonsbeek, februari 2022
- Rijkerswoerd, september 2022
- Arnhem-West, december 2022
- Vredenburg / Kronenburg, april 2023
- Geitenkamp en Monnikenhuizen, september 2023
- Malburgen, november 2023
- Alteveer / Cranevelt, december 2023
- Arnhemse Broek, maart 2024
- De Laar, maart 2024
- Klarendal, oktober 2024.

Eerder verschenen in de themareeks:

- Religieus Erfgoed Arnhem, september 2024
- WOII-herinneringen Arnhem, september 2024.

KUNST
IN DE
PUBIEKE RUIMTE
IN ARNHEM

ROZET
samen
ontdekt
ontwikkelt

team
leefomgeving

Disclaimer

Deze kunst- en cultuurroute is in het najaar van 2024 ontwikkeld.
 Alle informatie is zo nauwkeurig mogelijk samengesteld. Wijzigingen zijn
 voorbehouden en aan deze kunst- en cultuurroute kunnen geen rechten
 worden ontleend.

